

**KOMPLEXNÍ PROGRAM LÉČBY
ZÁVISLOSTI NA ALKOHOLU U ŽEN
V APOLINÁŘI: ANALÝZA VÝSLEDKŮ
LÉČBY PO 12 MĚSÍCÍCH A TŘECH LETECH**

L. CSÉMY¹, O. PECINOVSKÁ², J. HELLER²,
L. PŘIKRYLOVÁ², P. POPOV²

1 Psychiatrické centrum Praha

Ředitel: Prof. MUDr. C. Höschl, DrSc.

2 Všeobecná fakultní nemocnice, Psychiatrická klinika

Přednosta: Prof. MUDr. J. Raboch, DrSc.

S o u h r n

Úvod: Počet žen, které se ústavně léčí pro závislost na alkoholu se v České republice během posledních 30 let zněkolikanásobil, současně rostly i náklady léčby. Z těchto důvodů je žádoucí sledovat účinnost léčby a okolností, které ji spolupůsobí.

Cíl: Hlavním cílem výzkumu bylo vyhodnotit výsledky ústavní léčby s odstupem 12 měsíců a 3 let. Analýza kontextu úspěchu byla sekundárním cílem studie.

Metody: První část informací se opírala o data z lékařské dokumentace, ve druhé části byly pacientky požádány o vyplnění dotazníku, který se týkal jejich současného stavu a hodnocení vybraných aspektů léčby. Jediným kritériem pro zařazení do studie bylo setrvání v léčebném programu alespoň po dobu 14 dnů v roce 2008 a 2006. Sledováno bylo celkem 150 pacientek, 76 léčených v roce 2008 a 74 v roce 2006. Průměrný věk byl 40,4 let (SD = 14,6).

Výsledky: Tři roky po léčbě abstinuje 57 % pacientek, rok po léčbě 47 %. Míra úplné abstinence je vysoká. Na základě informací z lékařské dokumentace byly defi-

**L. CSÉMY, O. PECINOVSKÁ, J. HELLER, L. PŘIKRYLOVÁ,
P. POPOV / KOMPLEXNÍ PROGRAM LÉČBY ZÁVISLOSTI
NA ALKOHOLU U ŽEN V APOLINÁŘI: ANALÝZA VÝSLEDKŮ
LÉČBY PO 12 MĚSÍCÍCH A TŘECH LETECH**

novány proměnné s možným vztahem k výsledku léčby. Ze 14 testovaných proměnných měly vztah k výsledku léčby tyto proměnné: psychiatrická komorbidita, farmakoterapie deprese, dokončení navrženého léčebného programu a sociální opora. Obsahová analýza odpovědí patientek na faktory, které samy považují za podmínku úspěchu, naznačila tyto tématické okruhy: 1) přijetí poruchy (alkoholismu jako nemoci) a přijetí abstinence jako hlavního cíle léčby; 2) význam psychoterapie a jiných specifických prvků léčby; a 3) posílení sebevědomí a zlepšení duševního stavu.

Závěr: Vyhodnocení účinnosti Apolinářského léčebného programu pro závislé ženy ukazuje na velmi dobrý výsledek ve smyslu trvalé abstinence s odstupem jednoho nebo tří let, přičemž výsledky jsou prakticky stejné po roce a po třech letech. Potvrdilo se, že úspěch léčby souvisí s dokončením léčebného programu, aktivní spoluprací rodiny nebo partnera při léčbě a adekvátní farmakoterapií deprese. Výpovědi úspěšně léčených patientek svědčí o nutnosti vnitřního ztotožnění se s ideologií léčebného programu (přijetí nemoci a abstinence jako cíle léčby). U patientek závislých na alkoholu favorizují poznatky výzkumu abstinenci jako léčebný cíl před kontrolovaným pitím.

Klíčová slova: alkoholová závislost – Apolinářský léčebný program – úspěšnost léčby – abstinence

L. Csémy, O. Pecinová, J. Heller, L. Přikrylová, P. Popov:
COMPREHENSIVE TREATMENT PROGRAMME FOR
ALCOHOL DEPENDENT WOMEN IN APOLINARIUS
CLINIC: TREATMENT OUTCOME AFTER TWELVE
MONTHS AND THREE YEARS

S u m m a r y

Introduction: The number of women treated for alcohol dependence in inpatient facilities in the Czech Republic sharply increased during the last 30 years. The costs of treatment increased in the same period considerably as well. For these reasons, it is desirable to monitor the effectiveness of treatment and to study factors contributing to successful outcome.

Objectives: The main objective of this research was to evaluate the results of inpatient treatment at 12 months and 3 years follow-up. Analysis of the context of success was a secondary objective of the study.

Methods: The first part of the information was based on data from medical records, the second part were obtained from patients who were asked to complete

**L. CSÉMY, O. PECINOVSKÁ, J. HELLER, L. PŘIKRYLOVÁ,
P. POPOV / KOMPLEXNÍ PROGRAM LÉČBY ZÁVISLOSTI
NA ALKOHOLU U ŽEN V APOLINÁŘI: ANALÝZA VÝSLEDKŮ
LÉČBY PO 12 MĚSÍCÍCH A TŘECH LETECH**

a questionnaire concerning their current status and selected aspects of treatment. The only criterion for inclusion to the study was at least 14 days spent in the treatment program in 2008 and 2006. In sum we monitored 150 patients, 76 treated in 2008 and 74 in 2006. Mean age was 40.4 years (SD = 14.6).

Results: 57 % of patients treated in 2006 (three years follow-up) completely abstained from alcohol, and 47 % abstained of those treated in 2008 (12 months follow-up). Based on information from the medical records we defined potential predictors of treatment outcome. Of 14 tested predictors the following variables were related to positive treatment outcome: completion of the proposed treatment program, social support, and surprisingly also psychiatric comorbidity and pharmacotherapy of depression. Content analysis of patients' responses to factors that they deem requisite for the success, indicated the following issues: 1) the adoption of the disorders (alcoholism as an illness) and adoption of abstinence as the primary goal of the therapy, 2) the importance of psychotherapy and other specific elements of the treatment, and 3) strengthen self-confidence and improvement of mental health status.

Conclusions: Evaluation of the effectiveness of the Apolinarius treatment program for addicted women showed good result in terms of continuous abstinence twelve months and three years after treatment. The success in treatment was related to completion of the treatment program, the active cooperation of the family or partner in treatment and adequate pharmacotherapy of depression. Patients with positive outcome suggest the need for internal identification with the ideology of the treatment program (adoption of disease and abstinence as a goal of therapy).

Key words: alkohol dependence – Apolinarius treatment program – treatment effectiveness – abstinence

Úvod

Počet žen v České republice, které pro závislost na alkoholu vstupují do ústavní odvykací léčby výrazně vzrostl během posledních desetiletí. Dynamiku těchto změn za období posledních 15 let odráží počet přijetí k léčbě, v roce 1994 to bylo 2146 žen, zatímco v roce 2009 již 3173 (ÚZIS, 1995, 2010). S počtem léčených pacientů rostou náklady spojené s léčbou. Je proto pochopitelné, že úspěšnost léčby zajímá jak klinické pracovníky, tak manažery zdravotnických zařízení.

Problematicke léčby závislých žen je věnována stále větší pozornost i v mezinárodní odborné literatuře. Shelly a spol. (2007) publikovali přehlednou práci, v níž shrnuli poznatky z 280 studií. Z nich 40 % tvořily práce

**L. CSÉMY, O. PECINOVSKÁ, J. HELLER, L. PŘIKRYLOVÁ,
P. POPOV / KOMPLEXNÍ PROGRAM LÉČBY ZÁVISLOSTI
NA ALKOHOLU U ŽEN V APOLINÁŘI: ANALÝZA VÝSLEDKŮ
LÉČBY PO 12 MĚSÍCÍCH A TŘECH LETECH**

publikované po roce 2000 a ve 12 % šlo o studie v RCT designu. Autoři shrnují, že ženy sice mají nižší ochotu vstupovat do léčby, ale pokud již v léčbě jsou, pak pohlaví není statisticky významný prediktor retence, dokončení ani výsledku léčby. Neprokázalo se, že by léčba byla účinnější v koedukovaných programech oproti programům jen pro ženy. Ojedinelou studií je longitudinální sledování 850 pacientů závislých na alkoholu v Katalánsku (Gual a spol., 2009). Po 20 letech byla míra abstinence 32,6 % (u žen 47 % u mužů 29 %). Abstinence byla nejčastějším a nejstabilnějším výsledkem léčby a byla spojena s nejnižším výskytem problémů a celkově lepším psychosociálním fungováním. Kontrolované pití (3,4 %) reprezentovalo stav, který se jen zřídka podařilo udržet stabilizovaný po delší dobu. Poměrně rozšířené jsou studie, které srovnávají efektivitu různých terapeutických přístupů. McCradyová a spol. (2009) srovnávala výsledky párové a individuální behaviorální terapie. S odstupem 6 a 12 měsíců měly pacientky zařazené do párové terapie více dnů abstinence a méně dnů nadměrného pití ve srovnání se skupinou, kde probíhala individuální behaviorální terapie.

Vedle samotných výsledků léčby se pozornost zaměřuje i na faktory ovlivňující průběh léčby, zejména retenci v léčebném programu. Předpokládá se, že dokončení léčebného programu, resp. délka setrvání v léčebném programu mají přímý vztah k výsledku léčby. Tento předpoklad potvrzuje řada empirických prací (Hubbard a spol., 1997; Fletcher, Battjes, 1999). Značná pozornost odborníků je věnována studiu faktorů, které dokončení léčby predikují. Kosanke (2000) studoval motivační strukturu závislých pacientů v léčbě a zjistil, že pouze vnitřní (*intrinsic*) motivace má vztah k dokončení léčby. Dobkin a spol. (2002) sledovali vliv funkční sociální podpory na retenci v léčbě a její výsledek. Zjistili, že sociální podpora má u alkoholiků sice slabý, ale statisticky významný vztah jak k délce setrvání v léčbě, tak k jejímu výsledku. Rozdílům v retenci ve vztahu k pohlaví byla věnována i práce Mertense a Weisnerové (2000), kteří uvádějí, že celkově lepší retenci v léčbě mají ženy, které jsou vdané, mají vyšší příjem a nižší závažnost poruchy. Vliv vstupních charakteristik pacientů na retenci sledovali De Weert-Van Oene a spol. (2001). Vstupní charakteristiky vysvětlují podle nich třetinu celkové variance retence v léčbě. Jako prognosticky zajímavé se vzhledem k dokončení léčby jeví připravenost k léčbě, intence k léčbě a terapeutická aliance. Z domácích prací je možné zmínit práci Csémy a spol. (2004). Ti na základě regresní analýzy dospěli k závěru, že u studované skupiny závislých žen dokončení léčebného programu predikují tyto faktory: vývoj v úplné rodině do 15 let věku, silná pozitivní motivace k léčbě, věk vyšší než 29 let.

L. CSÉMY, O. PECINOVSKÁ, J. HELLER, L. PŘIKRYLOVÁ, P. POPOV / KOMPLEXNÍ PROGRAM LÉČBY ZÁVISLOSTI NA ALKOHOLU U ŽEN V APOLINÁŘI: ANALÝZA VÝSLEDKŮ LÉČBY PO 12 MĚSÍCÍCH A TŘECH LETECH

Hlavním cílem této práce je vyhodnotit výsledky ústavní léčby žen závislých na alkoholu v apolinářském léčebném programu s odstupem 12 měsíců a 3 let. Další cíle práce jsou tyto: posoudit faktory, které mají souvislost s úspěšností léčby a analyzovat kontextu úspěchu na základě výpovědí pacientek.

Metody

Soubor

Do výzkumu byly zařazeny všechny pacientky, které vstoupily do léčebného programu v roce 2006 a 2008. Jediným vylučovacím kritériem bylo krátké setrvání v programu, tj. ukončení léčebného programu během prvních dvou týdnů. Důvodem pro nezařazení těchto pacientek byla úvaha, že další vývoj u těchto pacientek lze stěží přisuzovat působení léčebného programu. Celkem bylo sledováno 150 pacientek, 76 léčených v roce 2008 a 74 v roce 2006. Průměrný věk byl 40,4 let (s.o. 14,6).

Způsob sběru dat

Pro analýzy byly využity dva zdroje informací. První část informací se opírala o data z lékařské dokumentace, kde byly vedle základních demografických informací zjišťovány proměnné vztahující se k léčbě (viz tab. 2), ve druhé části byly pacientky požádány o vyplnění dotazníku, který se týkal jejich současného stavu a hodnocení vybraných aspektů léčby, kterou absolvovaly. Tyto dva zdroje informací byly doplněny o informace o pacientce od terapeutického týmu, spolupacientek, rodinných příslušníků nebo sociálně blízkých osob.

Charakteristika Apolinářského léčebného programu

Léčebný program u Apolináře navazuje na režimovou léčbu, kterou založil Doc. Jaroslav Skála. Současná podoba systému je do velké míry ovlivněna dlouhodobým působením Prof. Jiřího Hellera a Dr. Olgy Pecinovské. V systému střednědobé ústavní léčby se výrazně uplatňují prvky typické pro terapeutickou komunitu. Uplatňuje se zde skupinová i individuální psychoterapie, práce s rodinou, důraz je kladen na doléčování a udržování kontaktu pacientek s terapeutickým týmem i po léčbě. Za určitou formu preselektce je možné považovat požadavek terapeutů na určitou míru připravenosti pacientky přijmout léčbu.

**L. CSÉMY, O. PECINOVSKÁ, J. HELLER, L. PŘIKRYLOVÁ,
P. POPOV / KOMPLEXNÍ PROGRAM LÉČBY ZÁVISLOSTI
NA ALKOHOLU U ŽEN V APOLINÁŘI: ANALÝZA VÝSLEDKŮ
LÉČBY PO 12 MĚSÍCÍCH A TŘECH LETECH**

Výsledky

I. Úspěšnost léčby

Tři roky po léčbě abstinuje 57 % pacientek, rok po léčbě 47 %, rozdíl v distribuci četností v tabulce 1 však není statisticky významný. Míra abstinence je relativně vysoká. Další podstatný poznatek je, že zlepšení stavu bez abstinence se vyskytuje zřídka. Kategorii „Není známo“ tvoří pacientky u nichž nebyla k dispozici žádná spolehlivá informace o výsledku léčby. Jsou to pacientky, které na výzvy ani dopisy opakovaně neodpovídají, s léčebným zařízením ani personálem neudrží kontakt, nedoléčují se. Dvě zjištěná úmrtí souvisela s alkoholem, proto kategorie „beze změny“, „není známo“ a „zemřela“ spojujeme pro další analýzy do skupiny „neúspěšná léčba“.

Tabulka 1.

Výsledek léčby

		Rok		Celkem
		2006	2008	
Abstinuje	N	42	36	78
	%	56,8 %	47,4 %	52,0 %
Zlepšení	N	1	6	7
	%	1,4 %	7,9 %	4,7 %
Beze změny	N	3	6	9
	%	4,1 %	7,9 %	6,0 %
Není známo	N	27	27	54
	%	36,5 %	35,5 %	36,0 %
Zemřela	N	1	1	2
	%	1,4 %	1,3 %	1,3 %
Celkem	N	74	76	150

II. Prediktory úspěchu

Na základě informací z lékařské dokumentace bylo možné definovat proměnné, které mohou mít vztah k výsledku léčby, a testovat významnost asociace. Určili jsme několik skupin proměnných a výsledky jsou shrnuty v tab. 2.

**L. CSÉMY, O. PECINOVSKÁ, J. HELLER, L. PŘIKRYLOVÁ,
P. POPOV / KOMPLEXNÍ PROGRAM LÉČBY ZÁVISLOSTI
NA ALKOHOLU U ŽEN V APOLINÁŘI: ANALÝZA VÝSLEDKŮ
LÉČBY PO 12 MĚSÍCÍCH A TŘECH LETECH**

Ze 14 testovaných proměnných mají vztah k výsledku léčby pouze čtyři: psychiatrická komorbidita, která je překvapivě vyšší u úspěšné léčby, farmakoterapie deprese, rovněž vyšší u úspěšné léčby, dokončení navrženého léčebného programu a míra sociální opory.

Tabulka 2.

	<i>Úspěšná léčba</i>	<i>Neúspěšná léčba</i>	<i>P</i>
<i>Demografické a sociální proměnné</i>			
Vzdělání (VŠ+SŠ s mat.)	73,1	63,1	ns
Rodinný stav (vdaná/partner)	54,4	39,6	ns
Má zaměstnání	56,2	38,2	ns
<i>Zdravotní stav</i>			
Závažné somatické komplikace	68,4	67,7	ns
Psychiatrická komorbidita	66,7	53,8	<0,05
<i>Proměnné vztahující se k léčbě</i>			
Farmakoterapie deprese	44,0	28,1	<0,01
Soustavná léčba před hospitalizací	43,4	52,3	ns
První ústavní léčení	59,2	57,8	ns
<i>Dokončení léčby</i>	85,5	35,4	<0,001
<i>Rizikové chování</i>			
Pobyt na záchytné stanici	7,9	14,1	ns
Kouření	35,5	48,4	ns
Kriminalita	1,3	3,1	ns
<i>Sociální opora</i>			
Spolupráce rodiny/partnera na léčbě	39,5	12,5	<0,01

III. Kontext úspěchu

Poslední část rozboru tvoří vyhodnocení dotazníků, kterých se vrátilo celkem 58. S ohledem na fakt, že dotazník vrátily převážně pacientky, které se

**L. CSÉMY, O. PECINOVSKÁ, J. HELLER, L. PŘIKRYLOVÁ,
P. POPOV / KOMPLEXNÍ PROGRAM LÉČBY ZÁVISLOSTI
NA ALKOHOLU U ŽEN V APOLINÁŘI: ANALÝZA VÝSLEDKŮ
LÉČBY PO 12 MĚSÍCÍCH A TŘECH LETECH**

léčily s dobrým výsledkem (92 % abstinují), je nutné se omezit na deskripci souvislosti dobrého výsledku na základě vlastních výpovědí pacientek.

Předně je nutné konstatovat, že odpověděly vzdělanější pacientky (75,4 % má alespoň maturitu). 67 % jich žije v manželství nebo trvalém vztahu a cítí se v tomto vztahu spokojená (70 %). Sama úprava rodinných vztahů může být důsledkem úspěšné léčby.

Při subjektivním posouzení závažnosti problémů s alkoholem v době léčby a v době dotazování reflektují pacientky obrovský posun pozitivním směrem (průměr v době léčby 8,6 a v době výzkumu 0,6).

Zajímavá je jednota názorů na nutnost abstinence. Žádná z respondentek nepřipustila možnost kontrolovaného pití. Podobně uniformní byly odpovědi na otázku o významu léčby pro vyřešení problémů s alkoholem – 88 % zvolilo kategorii, že léčba měla „rozhodující význam“.

Volně mohly pacientky odpovídat na otázku, co považují z léčby za mimořádně významné pro řešení vlastního problému s alkoholem. Obsahová analýza slovních odpovědí naznačila, že drtivá většina odpovědí se shlučuje do tří okruhů: 1) přijetí poruchy (alkoholismu jako nemoci) a přijetí abstinence jako hlavního cíle léčby, 2) význam psychoterapie a jiných specifických prvků léčby a 3) posílení sebevědomí a zlepšení duševního stavu.

Podobně formou otevřených otázek jsme zjišťovali, které vnější faktory přispěly k překonání problémů s alkoholem. Nejčastěji se objevoval strach z rozpadu rodiny a obava ze ztráty manžela, teprve na druhém místě se objevuje strach o ztrátu dětí. Poslední více zastoupená skupina odpovědí se týká nemoci nebo úmrtí někoho v rodině.

Diskuse

Vyhodnocení účinnosti Apolinářského léčebného programu pro závislé ženy ukazuje na velmi dobrý výsledek ve smyslu trvalé abstinence s odstupem jednoho nebo tří let, přičemž výsledky jsou prakticky stejné po roce a po třech letech. Výsledky léčby jsou srovnatelné s výsledky ze zahraničí např. Qual a spol. 2009, ale také s výsledky dřívější studie, která se týkala léčby žen v Psychiatrické léčebně Bohnice, kde po roce abstinovalo 37 % pacientek (Csémy a spol., 2003). Lepší výsledek Apolinářského léčebného programu může zčásti souviset se skutečností, že zde nebyly do hodnocení zařazeny pacientky, které opustily program během prvních 14 dnů. Naše studie definuje úspěšnost léčby ve smyslu trvalé abstinence. To ztěžuje srovnatelnost výsledků se studiemi, kde se výsledek léčby měří počtem dnů abstinence za určité období. Tento přístup je běžný v Británii a USA.

L. CSÉMY, O. PECINOVSKÁ, J. HELLER, L. PŘIKRYLOVÁ, P. POPOV / KOMPLEXNÍ PROGRAM LÉČBY ZÁVISLOSTI NA ALKOHOLU U ŽEN V APOLINÁŘI: ANALÝZA VÝSLEDKŮ LÉČBY PO 12 MĚSÍCÍCH A TŘECH LETECH

Pozoruhodný a z hlediska diskuse podnětný je poznatek, že kontrolované pití po léčbě je málo rozšířené a zpravidla není spojeno se stabilním dlouhodobým zlepšením. V úvodu zmíněná katalánská studie (Qual a spol. 2009) dospívá ke stejným závěrům. V současnosti se stále častěji diskutuje otázka kontrolovaného pití jako alternativního cíle léčby, někdy s odůvodněním, že abstinence jako cíl je pro většinu pacientů nedosažitelný a pro některé vnitřně nepřijatelný. Poznatky z Apolinářské léčby žen, jakož i poznatky z výzkumu léčby žen v Psychiatrické léčebně Bohnice však spíše favorizují abstinenci jako léčebný cíl. Zdá se, že pro osoby středně a silně závislé (a to je většina pacientů, která podstupuje ústavní odvykací léčbu) je abstinence přijatelný a realizovatelný cíl.

Úspěšný výsledek léčby je významně určen vnitřními faktory, mezi nimi se jako nejvýznamnější ukazuje přijetí nemoci a ztotožnění se s cíli léčebného programu. Sami pacientky oceňují jako další faktory psychoterapii, posílení sebevědomí a zlepšení duševního stavu. Zlepšené sebevědomí a úprava psychického stavu zřejmě souvisejí s dobou setrvání v léčebném programu a tedy i dokončením léčby. Právě dokončení léčby je jeden z faktorů, který významně diferencoval mezi úspěšným a neúspěšným výsledkem léčby. Vnitřní faktory včetně silné motivace k léčbě a retence v léčebném programu jsou faktory, které jsou obecně ve výzkumné literatuře uváděny jako prediktory úspěchu a poznatky naší studie tyto nálezy podporují.

Zajímavým a neočekávaným nálezem v naší práci bylo, že mezi pacientkami s úspěšným výsledkem léčby bylo více osob s psychiatrickou komorbiditou. Tento nález si vysvětlujeme skutečností, že úspěšně léčené pacientky setrvávají v léčbě déle a rozpoznání komorbidní psychiatrické poruchy je tedy pravděpodobnější. Její rozpoznání a adekvátní léčení pak může dobrému léčebnému výsledku účinně napomáhat.

Závěr

Apolinářský léčebný program pro závislé ženy ukazuje na velmi dobrý výsledek ve smyslu trvalé abstinence s odstupem jednoho nebo tří let. Úspěšnost léčby souvisí s dokončením léčebného programu, aktivní spoluprací rodiny nebo partnera při léčbě a adekvátní léčbou komorbidní psychiatrické poruchy, nejčastěji farmakoterapií deprese. Výpovědi úspěšně léčených patientek svědčí o nutnosti vnitřního ztotožnění se s ideologií léčebného programu (přijetí nemoci a abstinence jako cíle léčby).

Poděkování

Práce vznikla díky podpoře z grantu RVO-PCP 2012.

**L. CSÉMY, O. PECINOVSKÁ, J. HELLER, L. PŘIKRYLOVÁ,
P. POPOV / KOMPLEXNÍ PROGRAM LÉČBY ZÁVISLOSTI
NA ALKOHOLU U ŽEN V APOLINÁŘI: ANALÝZA VÝSLEDKŮ
LÉČBY PO 12 MĚSÍCÍCH A TŘECH LETECH**

L i t e r a t u r a

- Csémy L. – Kubička L. – Dvořák V.:* Ústavní léčba závažných forem závislosti na alkoholu a jiných návykových látkách u žen: studie léčebného procesu a výsledků léčby s jednoletou katamnézou. Závěrečná zpráva projektu IGA MZ ČR NF 5576. Psychiatrické centrum Praha, 2003
- Csémy, L. – Kubička, L. – Dvořák, V.:* Retence ve specializovaném programu pro léčbu závislostí u žen. Srovnání žen závislých na alkoholu se ženami závislými na nelegálních drogách. *Adiktologie* 4, 2004, 1, s. 12 – 19
- De Weert-Van Oene, G. H. – Schippers, G. M. – De Jong, C. A. J. – Schrijvers, G. J. P.:* Retention in substance dependence treatment: The relevance of in-treatment factors. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 20, 2001, 4, s. 253 – 261
- Dobkin, P. L. – De Civita, M. – Paraherakis, A. – Gill, K.:* Role of functional social support in treatment retention and outcomes among outpatient adult substance abusers. *Addiction*, 97, 2002, 3, s. 347 – 356
- Fletcher, B. W. – Battjes, R. J.:* Introduction to special issue: Treatment process in DATOS. *Drug and Alcohol Dependence*, 57, 1999, 2, s. 81 – 87
- Greenfield, S. F. – Brooks, J. A. – Gordon, M. S. – Green, A. C. – Kropp, F. – McHugh, R. K. – Lincoln, M. – Hien, D. – Miele, M. G.:* Substance abuse treatment entry, retention, and outcome in women: A review of the literature. *Drug and Alcohol Dependence*, 86, 2007, 1, s. 1 – 21
- Gual, A. – Bravo, F. – Lligoña, A. – Colom, J.:* Treatment for alcohol dependence in Catalonia: health outcomes and stability of drinking patterns over 20 years in 850 patients. *Alcohol Alcohol*, 44, 2009, 4, s. 409 – 415
- Hubbard, R. L. – Craddock, S. G. – Flynn, P. M. – Anderson, J. – Etheridge, R. M.:* Overview of 1-year follow-up outcomes in the Drug Abuse Treatment Outcome Study (DATOS). *Psychology of Addictive Behaviors*, 11, 1997, 4, s. 261 – 278
- Kosanke, N.:* Motivation types in substance abuse treatment: Predicting retention. *Dissertation Abstracts International*, 61, 2000, 4, s. B2205 – B2206
- McCrad, S. B. – Epstein, E. E. – Cook, S. – Jensen, N. – Hildebrandt, T. A.:* Randomized Trial of Individual and Couple Behavioral Alcohol Treatment for Women. *J Consult Clin Psychol*, 77, 2009, 2, s. 243 – 256
- Mertens, J. R. – Weisner, C. M.:* Predictors of substance abuse treatment retention among women and men in an HMO. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 24, 2000, 10, s. 1525 – 1533
- ÚZIS – Ústav zdravotnických informací a statistiky. *Psychiatrická péče*, 1995, 2010
- Adresa autora: PhDr. L. Csémy, Psychiatrické centrum Praha, Ústavní 91,
181 03 Praha 8, ČR
e-mail: csemy@pcp.lf3.cuni.cz